

יום אחד בחיי יוחנן דניאלי

השעון המעורר צלצל בחמש וחצי לפנות בוקר. כמו תמיד היה חשוך. למען האמת, יוחנן דניאלי כבר לא זכר, מתי בפעם האחרונה התעורר לאור יום. חלונות רבים כבר היו מוארים. מה שבצעירותו כונה "תפילת וותיקין" נחשב למנהג חסידות, התפשט למנהג מקובל כל כך שמושג "תפילת שחרית" בלשון הדיבור סתם נתפש כתפילה עם הנץ החמה, במיוחד ביישובים צעירים כמו דמשק עילית, מקום מגוריו.

יוחנן בעצמו לא היה צעיר במיוחד, אך זקן הוא בהחלט לא היה: סך הכול בן 76. ההתקדמות בתחום הגריאטריה, אך במיוחד סילוקה של מערכת הרווחה הממשלתית בעשורים האחרונים, הביאו לכך שאנשי גילו ככלל ניהלו אורח חיים פעיל. מעטים פרשו לגמלאות לפני 75, רבים – אחרי 80. עצם מושג הגמלאות כבר לא היה ברור כמו בצעירותו. הרי עם סילוק מערכת הרווחה הממוסדת – לקח אמנם לא מעט שנים לצמצמה מעט מעט ולהחליפה במערכת הצדקה היהודית-מסורתית – כל אחד היה חופשי לעבוד או לא לעבוד לפי רצונו ואמצעיו ללא שום קשר לגיל. ואם קודם אנשים אשר המשיכו לעבוד בגיל 80 נחשבו לגיבורים או למשוגעים, עתה המצב ב"ה היה שונה בתכלית.

בבית הכנסת של יוחנן התפללו בנוסח ארץ ישראל. נוסח זה היה נהוג בארץ ישראל מאז ימי המשנה והתלמוד עד למסעות הצלב פחות או יותר, אחר כך היו שרידיו בקהילות מצרים ואיטליה. יוחנן עצמו דבק בנוסח זה עוד בצעירותו. עם הרחבת גבולות ישראל שהקב"ה זימן לנו (כגון התפרקות סוריה כתוצאה ממלחמת השבטים שבה) וייסוד יישובים חדשים עם קהילות צעירות בעבר הירדן, נחלת אשר וסיני – נוסח זה התפשט במהרה. אופייני לנוסח זה הוא תמליל קצר המשולב בקצב תפילה סביר – בניגוד לקצב מכונת הירייה בקהילות אשכנז מחד, ותפילה האורכת שעות בקהילות המזרח מאידך. קהילות "מסורתיות" עדיין היו לרוב. רק ביישובים הצעירים כגון דמשק עילית, רמות גלעד או נמל שגיא, הרוב נטה לנוסח ארץ ישראל.

בדרכו לבית הכנסת יוחנן מזכר בחיור איך בצעירותו היו דורשים על כך שעם בניין המקדש בתי כנסת יתבטלו. והנה – בית המקדש עומד על תילו כבר שנים רבות ב"ה – ובתי הכנסת רק מתרבים ופורחים, כל אחד לפי מנהגו. הסנהדרין, כמו שהיה צפוי, לא התחילה להנחיל ביד ברזל התנהגות מסוימת – אם הייתה עושה כך, הייתה מאבדת את סמכותה מייד – אלא קבעה כמה מסמרים להם כל הציבור מזמן היה מייחל. נקבע, למשל, כי כל אחד רשאי לנהוג את מנהגיו וחומרותיו בתוך ד' אמותיו, אך אל לו

להכביד על הזולת. יוחנן זכר היטב את מלחמות הכשרות בצעירותו, איך בפסח חברים טובים לא אכלו אחד אצל השני, איך אנשים כביכול רציניים נמנעו מלאכול כרוב מפאת "תולעים בלתי-נראות לעין". עכשיו היה קשה להאמין, אך זאת הייתה המציאות לפני עשרות ספורות של שנים בלבד.

אין להתווכח, מינוי הסנהדרין ובניין המקדש שינו הרבה מאוד דברים. נכון שהנבואה לא חזרה (עדיין?). נכון שבית המקדש, כמו כל מוסד אנושי, לא היה נקי ממחלוקות וויכוחים – לעתים קרובות נוקבים ולא תמיד לשם שמיים. אך מה לעשות – כך הקב"ה ברא את האדם. לאיש לא היה ספק כי רוח העם הגיעה עם בניין הבית למרומים בהם אף פעם לא הייתה קודם. פרט אחד בלבד המעיד על כך – השבת נשמרה בפרהסיה בכל הארץ. אמנם לא מעטים, בלשון המעטה, לא הקפידו על קלה כחמורה בצנעה או בחו"ל, אך איזושהי רוח התנוססה באוויר בשבת, רוח אשר מנעה מהאנשים לנסוע או לשפץ בית לעיני כל. גם בעיות התשתיות החיוניות בשבת נפתרו בקלות מפתיעה כהוכחה נוספת כי כגודל הרצון גודל הכוח. כשהבינו, שעל שמירת שבת יש לשלם – נמצאו פתרונות פשוטים. תחנות חשמל, משאבות מים וציוד חיוני אחר הועברו בערב שבת ממשטר "יעילות" למשטר "יציבות". צוותים מצומצמים השגידו על התקינות במשך כל השבת כולה תמורת שכר הוגן, ובמקרים הנדירים שדרשו התערבות – חיללו שבת. לסנהדרין ולשאר העם היה ברור, כי תשתיות חיוניות לא סתם נקראות "חיוניות", וכל פגיעה בתפקודן התקין מסכנת חיי אדם. גם בתי חולים עברו למשמרות שבת של 25 שעות והקפצת כוח אדם נוסף במקרה הצורך.

מי היה יכול לדמיין את כל זה כשהוא היה צעיר... יוחנן נזכר איך סבתו – בהיותו ילד קטן – סיפרה לו על הויכוחים לגבי הציונות עוד לפני המהפכה הבולשביקית ברוסיה. יהודי אחד – כך היא סיפרה – הראה לבן-שיחו את הצד הפנימי של כף ידו ואמר נחרצות: כמו שלא יכול לצמוח כאן שיער – כך לא יכולה להיות ליהודים מדינה משלהם! מדינה כזאת קמה רק עשרות ספורות של שנים אחר כך.

יוחנן התניע את מנוע מכוניתו ונסע לתחנת הרכבת בדמשק. צפוי לו היום יום ארוך, ומחר גם כן. בלילה הוא לא יישן בביתו אלא בבית נכדו בנמל שגיא, בקצה השני של הארץ. הוא הרבה להיות בעיר הזאת, צעירה כמו עירו, פורט-סעיד בשמה הקודם. מבחינת העבודה היה כדאי לו לגור שם. עיר היושבת על תעלת סואץ, עיר של תעשייה ומסחר, שהתפתחה במהירות. עם גורדי השחקים שלה היא הייתה דומה לתל אביב אך כבר הייתה גדולה בהרבה. תעלת סואץ נפלה בידי ישראל בפעם השלישית (ונקווה שהאחרונה) אחרי המלחמה שייזמה מצרים עם עליית הזרם הקיצוני לשלטון. התעלה הועמקה תוך גיוס השקעות בין-לאומיות. כיוון שעתה אניות גדולות היו יכולות לעבור דרכה, היקף התחבורה דרך התעלה גדל אולי פי חמש ביחס לתחילת המאה. התעשייה הכבדה התפתחה בהתאם, ויוחנן היה קשור למספר מיזמים. אבל ב"ה כבר הרבה שנים קיימת אפשרות לעשות את רוב הדברים ללא מגע פיזי יום-יומי – ויוחנן

העדיף לטרוח ולנסוע במקרה הצורך, אך לגור במקום שקט, ירוק וניתן אף לומר – פטריארכאלי.

ליתר דיוק, נסיעותיו בדרך כלל היו טיסות. מטוסי מדחף וותיקים מאותו דגם אשר הופעל עוד במאה הקודמת עשו את עבודתם הנאמנה. סך הכול תוך שעתיים וקצת יוחנן היה מגיע מביתו בדמשק עילית לרוב המקומות בנמל שגיא. הארץ הזאת, הוא חשב, אף פעם לא תהיה גדולה – לא כמו ארה"ב ואפילו לא כמו פולין. ובכל זאת יש התקדמות, ועוד איך! מסבתו הוא זכר בדיחה של אחרי מלחמת ששת הימים. מדברים שני יהודים במוסקבה. "ר' הירש, הידעת, ישראל – אגרעסער" – "כן, ר' יצחק. היה – הקליינע, עכשיו – הגרעסערע".¹ אז "הגרעסערע" נגמר מהר ונשאר רק בזיכרונות. עכשיו זה כבר לא נראה כך. אם בתחילת המאה אילת הייתה ליעד היחיד למעשה לתעופה האזרחית, הרי עכשיו נמלי תעופה פעלו גם בדמשק, חיפה, עזה, נמל שגיא – וכמובן ירושלים.

ירושלים. מי היה יכול לחשוב מה יהיה, וכל כך מהר. לא באחרית הימים אלא בחיי הספקנים. כמו בנבואות מהתנ"ך ירושלים הפכה למרכז רוחני לעולם כולו – לפחות לאחד המרכזים החשובים ביותר. לא, כנסיות ומסגדים לא סרו, אעפ"י שתנועת בני נוח התרחבה והתחזקה. אך המצב היה כנראה הרבה יותר טוב מזה שבימי שלמה. בשלוש הרגלים הבירה הייתה מלאה עד אפס מקום, כולל מאהלים רבים שהוקמו. לא פלא שהימים הסמוכים לרגלים, במיוחד לסוכות, היו עמוסים מאוד בכנסים למיניהם, הן כלל-ארציים והן בין-לאומיים. מעניין לציין כי לוח השנה החדש-ישן עפ"י הסנהדרין והעדים – לא פגע במאומה בקשרים בין ישראל לשאר העולם. כפי שהיה צפוי מראש, "ניידות" הלוח התבררה כמוגבלת למדי. מהפסגות של הרי אילת וסיני היה ניתן לראות כל מולד במועדו למעט מקרים ספורים יוצאי דופן, וגם עיבור השנה היה צפוי בדרך כלל מתחילת החורף. למרבה הצער, היו כאלה שלא קיבלו את הלוח החדש כמו שלא קיבלו את הסנהדרין. בפועל הם נשרו מן העם כמו הקראים בזמנם. קהילות אלו – סגורות בשכונותיהן, מזדקנות ומצטמצמות – היו למראה עגום עד מאוד, אך "רשות כל אדם נתונה לו".

בחיי הקהילות היהודיות בחו"ל חלה תמורה מהותית. הן דווקא נקשרו לארץ ולסנהדרין בקשר חי ונושם. מבחינת חיי הרוח, קהילות הפזורה איבדו את עצמאותן בפועל כבר במאה הקודמת. עתה קהילות אלו היו מורכבות בעיקר ממשפחות אשר ירדו לתקופה מוגבלת לצורך לימודים ועסקים. היו אמנם לא מעטים אשר השתקעו, אך ילדיהם בדרך כלל עלו ארצה.

הפעם יוחנן לא השתמש במטוס כי נזדמנה לו פגישה בתל-אביב והיה כדאי כבר לשלב. רכבת-אקספרס הנעה במהירות 120 קמ"ש ("ייקח עוד זמן עד שנפעיל רכבת

¹ משחק מילים ברוסית-יידיש: "קליינע" (kleine) – קטן, "גרעסערע" (größer) – גדול יותר

מהירה" – הוא חשב) עוברת את כל הארץ תוך מספר שעות. ומחיר הנסיעה ברכבת נמוך בהרבה ממחיר הטיסה.

התחנה הראשונה של האקספרס – בית-שאן. עיר עתיקה זו לא השתנתה הרבה לאחרונה. נפתחו שם כמה שלוחות של אוניברסיטאות ונבנו כמה מפעלים השייכים לתעשיית הסיליקון של עמק יזרעאל. עדיין – שקט וחם, רק הרבה יותר ירוק. הירוק מלווה את הרכבת עד פאתי הר כרמל.

התחנה הבאה – חיפה. עיר זו דווקא השתנתה בהרבה. התעשיות הכימיות של מפרץ חיפה מזמן כבר לא מהוות פצצה מתקתקת, רובן אף אינן. רוב התעשייה הכבדה עבר לנמל שגיא, האוויר המזוהם של המפרץ והקריות נשאר רק בזיכרונות. חיפה עם הטכניון – הזקן הצעיר – הפכה להיות עיר של סטודנטים ותעשיות עתירות ידע.

בתל-אביב יוחנן ירד. צריך לחצות כמה שכונות – הוא יעשה זאת ברגל, מזג האוויר טוב. האם העיר הזאת גם השתנתה? כן ולא. עדיין עיר תיירות ועסקים, אף על פי שהבירה הכלכלית הבלתי-רשמית מזמן עברה לנמל שגיא. כמעט ואין בנייה חדשה כבר עשרות שנים. אך בכל זאת יש משהו שקשה לתאר במילים. כנראה המילים המתאימות ביותר הן – אין יותר רוח המתירנות, רוח הזכורה לו היטב מימי צעירותו, מתנוססת באוויר תל-אביב. השינוי בא לידי ביטוי גם בזה שאין בעיה למצוא מניין למנחה בכל זמן כמעט אחרי חצות היום – אמנם על נוסח ארץ ישראל הוא יצטרך הפעם לוותר. ואם בצעירותו בעיר זו היה קשה למצוא מסעדה כשרה, עתה תיירים מחו"ל מתקשים למצוא בה בשר חזיר ושרץ ים.

הפגישה בתל-אביב ארכה יותר מהמתוכנן. לא נורא, רק צריך לצלצל לנכד ולהגיד שלא יספיק להגיע עד שהילדים ילכו לישון. הנכד – בעצמו כבר מהנדס בכיר במספנה של נמל שגיא – כמובן יצטער, והנינים גם כן. אך גם זו לטובה – היה גרוע יותר אם היו שמחים על כך.

התחנה הבאה של הרכבת – עזה. כמה פעמים התיישבו היהודים בחבל הזה וכמה פעמים גורשו ממנו? ספק אם להיסטוריונים יש תשובה מדויקת. מי היה יכול לחשוב בתחילת המאה כי עזה תהיה עיר יהודית? ומי היה יכול לחשוב בתחילת המאה הקודמת כי חיפה תהיה עיר יהודית? נסתרות דרכי ה' וישועתו כהרף עין. עכשיו עזה היא עיר נופש עם נמל תעופה בין-לאומי, גדולה בהרבה מאילת. ברור מה מושך הנה כל כך הרבה אנשים. חופי חול נפלאים, ותוסיפו עוד אתרי ארכיאולוגיה אשר נחשפו לרוב אחרי חזרתנו הנה – בהחלט יש מה לעשות. את חופי חבל עזה יוחנן אהב עוד בצעירותו, לפני הגירוש האחרון. הלוואי שבאמת יישאר בהיסטוריה כאחרון, כך לפחות זה נראה עכשיו, אף על פי שאין קץ להיסטוריה...

הרכבת האטה ועצרה בתחנה המרכזית של נמל שגיא. את הנכד יוחנן דניאלי יפגוש ישירות בבית הכנסת, במניין ערבית המאוחר. שיחתם יכולה להימשך שעות – היום צריך להשתדל לקצר. מחר יש יום עבודה עמוס.